



כל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה

הקדמה: תכלית המגילה וקינוחיה אינה להזכיר את הצרות שאירעו לישראל, שהרי אין בכך כל תועלת לאדם, אלא נאמרו הדברים כדרך אדם המזהיר את חבריו מפני המעשים הגוררים אחריהם את הצרות, ולכן בכל מקום שמזכיר את הצרה מזכיר גם את החטא שגרם לה, כדי ש ידע האדם להזהר מהמעשים הללו. ועל ידי שנשוב אל ה', ישוב ה' וירחם עלינו, ינחם אותנו ויבנה בית מקדשינו ותפארתינו, וישפיע רוח קדשו עלינו.

שצריכה לתת מס לאחרים]. ובפסוק זה מקונן הנביא על שלשה דברים, על ירושלים שנשארה בודדה מיושביה, על ישראל שנהיו כאלמנה ללא שפע רוח הקודש, ועל ארץ ישראל, שנהפכה שררתה לנתינת מס. (ב) ומבאר על מה בא עליהם העונש, **בָּכוּ תִבְכֶּה בְּלִילָה** - על כך שבכו כל ישראל במדבר, בלילה של חטא המרגלים, ואמרו שאינם רוצים להכנס לארץ ישראל, והגם שעברו מאז שנים רבות, **וְדַמְעָתָהּ עַל לַחֲיָהּ** - עדיין היו דמעות המרגלים קיימות כביכול על הלחי של דור החורבן, כיון שגם בזמן בית המקדש מאסו בקדושה שבארץ ישראל והלכו אחרי טומאת עבודה זרה, **אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֲהָבֶיהָ** - מכל הנביאים, כי בזמן החורבן התנבאו עליה כולם נבואות לרעה, **כָּל יַעֲרֶיהָ** - אפילו המלאכים המלמדים זכות על ישראל **בָּגְדוּ בָּהּ עֵתָה**, **הָיוּ לָהּ לְאִיבִים** [וכמו שאמרו חז"ל, שמיכאל וגבריאל שהיו מלמדים זכות על ישראל, הם שהציתו את האש בבית המקדש]. (ג) **גִּלְתָּהּ יְהוּדָה**, וגלות זו לא היתה מתוך עושר ומנוחה, אלא **מֵעֲנִי וּמִרֵּב עֲבָדָה** שהיו לה קודם הגלות, על ידי הכשדים, ובעת שגלתה הוכפלו צרותיה. וגם לאחר הגלות, כאשר **הָיָא יִשְׁבָּה בְּגוֹיִם**, עדיין **לֹא מִצָּאָה מְנוּחָה**, כיון ש**כָּל רִדְפֶיהָ**, אפילו חלש שבחלשים, **הִשְׁיִגוּהָ**, כאילו היא נמצאת תמיד **בֵּין הַמְּצָרִים**, אשר אין לה דרך לברוח. (ד) והסיבה לעונשים אלו היתה כיון ש**דָּרְכֵי צִיּוֹן** המוליכות לבית המקדש היו **כְּאֲבָלוֹת**, **מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד**, כי ביטלו ישראל

פֶּרֶק א (א) לשון 'איכה' מורכבת משתי מילים 'אי כה', כלומר, היכן נראו דברים כאלו בעולם, והטעם שבאמת באו על ישראל עונשים קשים כל כך, כיון שמחמת חשיבותם וגדלותם העצומה שנתן להם ה', אפילו חטא קטן ביותר היה נחשב כחטא חמור מאד, וכל שכן כאשר חטאו באמת בחטאים חמורים מצד עצמם, שגדל עונשם לאין שיעור. **אֵיכָה יִשְׁבָּה בְּדָד**, ומזכיר תחילה את הבדידות עצמה, כדי לומר שאף בלא להתייחס לגדולתה הקודמת של ירושלים, היתה זו בדידות עצומה שלא אירע כן לשום אומה [עד שאמרו חז"ל שאפילו בעלי החיים נדדו מארץ ישראל במשך חמשים ושנים שנה לאחר החורבן], ואחר כך מוסיף ואומר שירושלים היתה בתחילה **הָעִיר רַבְתִּי עִם** - מרובה באוכלוסין באופן מופלג ביותר, שגם אם היו יורדים לדרגת בדידות רגילה היה בכך צער גדול, לאחר שהורגלו להיות עיר גדולה שיושביה מרובים, ונמצא שירדו ממדרגה גבוהה ביותר, אל בדידות עצומה ביותר, עד ש**הָיְתָה כְּאֶלְמָנָה**. ועיר זו, שהיתה **רַבְתִּי בְּגוֹיִם** - החשובה ביותר בין כל הגוים [ולשון 'רבתי' היא כאילו ה' מכנה אותה כעיר החשובה שלי, כלומר העיר היחידה שהיתה חשובה בעיני], **שָׁרְתִי בְּמַדִּינֹת** - שוררת על כל המדינות, **הָיְתָה לְמִסַּח** [כאן מזכיר תחילה את גדולתה, כיון שעצם נתינת המס אינה דבר שפל כל כך, שהרי מדינות רבות נותנות מס, אלא שביחס לגדולתה הקודמת הרי זו השפלה גדולה,

את העליה לרגל למקדש, ומחמת כן היו **כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוּמְמִין**, **כִּהְיָה נֶאֱנָחִים** על כך שנמנע מהם להקריב קרבנות ולזכות לקדושה, **בְּתוֹלְתֶיהָ נוֹגֹת** - המון העם אשר בציון היו עצובים על מיעוט העליה לרגל, כי ככל שמתרבים יותר האנשים כך מתרבת הקדושה והשראת השכינה, **וְהָיָא** - ציון בעצמה, **מִרְלָה** על מיעוט קדושתה, ולכן נענשו ישראל לגלות ממנה, ולהיות נרדפים על ידי הכל. (ה) ומחמת חטאיהם הוסרה מהם השגחת ה', וכיון שהקדושה והטומאה מכוונים זה כנגד זה, מיד כשסרה מהם השגחת ה' התגברו עליהם כוחות הטומאה, עד אשר **הָיוּ צָרִיהָ לְרֹאשׁ** - כל המיצר להם נעשה ראש וחשוב, **אִיבָיָה שָׁלוּ** - ואף מי שלא היצר להם אלא רק היה להם אויב, היה יושב בשלווה, **כִּי ה' הוֹגָה** - הסירה מהשגחתו, **עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ**, והראיה לכך, כי אפילו **עוֹלָלֶיהָ**, שאינם ראויים לעונש מצד ההשגחה, **הָלְכוּ** גם הם **שְׁבִי לִפְנֵי צָר**, כי כאשר הוסרה מהם ההשגחה וניתנו ליד המקרה, לקו אף אותם שאינם ראויים מצד עצמם לעונש. (ו) אחרי שאף העוללים, שהם תינוקות של בית רבן, הלכו בשבי, גלתה שכינה עמהם, **וַיֵּצֵא מִבֵּית צִיּוֹן כָּל הַדָּרָה**, והיינו השראת השכינה שהיתה בה, והטעם לעונש זה, כי **הָיוּ שְׂרִיף כְּאֵילִים לֹא מֵצְאוּ מְרֻעָה**, וכמו שהאילים שאינם מוצאים מרעה עוזבים את ילדיהם [וכמו שנאמר (ירמיהו י"ד ה')] "כִּי גַם אֵילֹת בִּשְׁדָּה יָלְדָה וְעֶזְזָב כִּי לֹא הָיָה דָּשָׁא", כך היו השרים עוזבים את ההמון, ולא הוכיחו אותם ולא לימדו אותם, ומחמת כן נענשו **וַיֵּלְכוּ בְּלֹא כֹחַ לִפְנֵי רוֹדֶף**. (ז) **זָכְרָה יְרוּשָׁלַם יָמֵי עֲנִיָּה וּמְרוֹדֶיהָ**, **כָּל מַחְמַדֶּיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִיָּמֵי קֶדֶם** - כי בימי קדם היו כל המצוות נחשבות בעיני העולם לדברי חמד, ואפילו המצוות החוקיות שלא התבאר טעמם, ואילו עתה, **בִּנְפֹל עִמָּה בִּיד צָר וְאֵין עֹזֶר לָהּ**, **רְאוּהָ צָרִים וּשְׁחָקוּ עַל מִשְׁבֹּתֶיהָ** - על שבתותיה, כלומר, אפילו המצוות השכליות, כמו שבתות וימים טובים, היו עתה לשחק בעיני הגויים. (ח) ומבאר את הטעם לכך שהגויים לעגו למצוות שעשו ישראל, כי **חֲטָא חֲטָאָה יְרוּשָׁלַם**, **עַל כֵּן לִנְיָדָה** - [ללעג, כמו (תהלים מ"ד ט"ו) "מִנּוֹד רֹאשׁ" (אבן עזרא)] **הִיָּתָה**, כלומר, כשם שאדם מלוכלך המתקשט בתכשיטים יהיה בכך ללעג וקלס, כך ישראל היו מלאים בחטאים, עד שכאשר עשו מצוה אחת

היו בכך ללעג ושחוק, **כָּל מַכְבְּדֶיהָ** - המצוות, שכיבדו אותם קודם לכן, **הִזְלִוּהָ** - גרמו להם בזיון, **כִּי רָאוּ עֲרֻתָהּ** - ראו הכל את החטאים שעשו, ומחמת שהיו האומות מבזים אותם על המצוות הללו, **גַּם הָיָא נֶאֱנָחָה**, **וַתֵּשֶׁב אַחֲזֹר**, כי התחרטו על המצוות שעשו. (ט) **טִמְאַתָּה בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ** - כמו אדם ההולך ברפש וטיט ושולי בגדיו מתלכלכים, ויכול עדיין לחזור לביתו ולנקותם, אך אם ימשיך ללכת בדרך זו יתלכלך לגמרי, ואין לו תקנה עוד, כך כאשר התחילו להתלכלך בחטאים לא זכרו מה יהיה באחריתם אם ימשיכו בדרך זו, אלא המשיכו בכך עד שהתלכלכו לגמרי, **וַתֵּרֶד פְּלָאִים** - ירדה ירידה מופלגת, המפלגה את כל רואיה, ומחמת ירידה עצומה זו **אֵין מִנְחָם לָהּ** - הסתלקה ממנה השכינה. **רָאָה ה' אֶת עֲנִיָּי**, ואף שאין לי זכות מצד עצמי, ראה **כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב** להתפאר בנצחונו, וראוי לך לעשות למען כבוד שמך. (י) ומבאר מה שאמר 'כי הגדיל אויב', כי **יָדוּ פֶּרֶשׁ צָר עַל כָּל מַחְמַדֶּיהָ** - על בית המקדש וכליו, **כִּי רָאָתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ** - כביכול ראתה הקדושה את הגויים הבאים לבית המקדש, **אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא יָבֹאוּ בִקְהֵל לָךְ**, ומחמת כן פרחו הקדושה ממקומה, ולכן יכלו הגויים לשלוט בבית המקדש, כי כבר התחללה קדושתו. (יא) טעם נוסף לכך שראוי לך לרחם עלינו, כי ירדנו עד כדי כך **שָׁכַל עִמָּה נֶאֱנָחִים וּמִבְקָשִׁים לָחֵם**, **נִתְּנוּ מַחְמַדֶּיהָם בְּאֹכֵל** כדי **לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ**, **רָאָה ה' וְהִבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זֹלָלָה** - התבזיתי בפני כל העמים, וכיון ששם ישראל משותף בשמך יש בכך בזיון גם לכבוד שמך, וראוי לך לעשות למען כבוד שמך המחולל. (יב) פונה עתה אל האומות ואומר להם, **לֹא אֵלֵיכֶם כָּל עֲבָרֵי דָרְךָ** - אתם, האויבים העוברים על דרך ה', אין הצרות שלי מתייחסות אליכם כלל, ואינן מכוחכם, ולכן אין לכם להתפאר בהם, והראיה לכך, **הַבִּיטוּ וְרֹאוּ, אִם יֵשׁ בְּעוֹלָם עוֹד אוֹמָה שִׁישׁ לָהּ מִכְּאוֹב כְּמִכְּאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלָל לִי**, ואם היה הדבר בדרך הטבע, היה מזדמן הדבר גם לאומה אחרת שיקרה לה כן, ומכך שלא אירע דבר כזה לשום אומה בעולם, זו ראיה שהכל בא עלי כעונש מה'. וראיה נוספת לכך, כי כל מה שבא עלי, הוא **אֲשֶׁר הוֹגָה** - אמר ה' ביד עבדיו הנביאים **בְּיוֹם חֲרוֹן אַפָּי**, כאשר שלח אותם להוכיח ולהזהיר מפני הפורענויות שיבואו, וכיון שהיתה התראה

שהיה עונשם של ישראל גדול מאד, ולא רצו שיתחלל שם ה' בגויים, לכן כל אחד מהם הצדיק עליו את הדין ואמר, **צדיק הוא ה'** בעונש שנתן לי, **כי פיהו מריתי. שמעו נא כל העמים**, מה גרם לי החטא, **וראו מכאבי שאירע לי** מחמת כן, **בתולתי ובחורי** שלא טעמו טעם חטא, **הלכו בשבי**, בגלל עוונותי. (יט) **קראתי למאֵהבי** - החשבתי והגדלתי את האומות [ו'קראתי' הוא לשון גדולה וחשיבות, כמו "קראתי בשם בצלאל" (שמות ל"א ב')], **המה רמוני** - הם היטו את לבבי מאחרי ה', עד שאפילו כאשר **כהני וזקני בעיר גועו** לא ריחמתי עליהם, **כי בקשו אכל למו וישיבו את נפשם**, ואפילו אוכל להשיב נפש לא נתתי להם [כמו שנאמר (יחזקאל ט"ז מ"ט) בתוכחה לאנשי ירושלים "הנה זה הנה עון סדם אֲחֻתְךָ, גֵּאוֹן שְׁבַעַת לָחֶם, וְשָׁלוֹת הַשֶּׁקֶט הָיָה לָהּ וּלְבָנוֹתֶיהָ, וְיָד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הִחְזִיקָה"]. **(כ) ראה ה'**, כי עתה שנעשה צר לי מרוב הצרות, **ומעי חמרמרו** [-התכווצו], ובאמת כעת כבר **נהפך לבי בקרבי** לחזור למוטב, **כי ידעתי שמרו מריתי**, אך לא הועיל לי הדבר, כי עדיין **מחוץ שכלה חרב, בבית היתה אימה כמות. (כא)** ואם היה הדבר בצינעא לא היה הדבר קשה בעיני כל כך, אך עתה **שמעו כל הגויים כי נאנחה אני**, ועל כך **אין מנחם לי** - איני יכולה לקבל תנחומים, **כל איבי אשר שמעו רעתי, ששו, כי ידעו שאתה עשית**. אך ראה את ההבדל ביני לבינם, כי בעוד הם שמחים על צרותי ומפלתי, תפילתי תמיד היא לטובת הגויים, ובקשתי היא **שהבאת יום קראת** - שיבוא היום שעליו התנבא צפניה (גי ט') "**כי אז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְּרוּרָה לְקָרָא כָּלֶם בְּשֵׁם ה'** לַעֲבֹדוֹ שְׂכָם אֶחָד", **וַיְהִי כַּמֶּנִּי** - יהיו גם הגויים בדרגה גבוהה יותר, ויהיו כמו עם ישראל לעבוד את ה'. **(כב)** וכיון שהם רעים כל כך, לכן אבקש כי אותם גויים שאינם ראויים לאותו יום שבו יעבדו גם הם את ה', **תבא כל רעתם לפניך, ועולל למו כַּאֲשֶׁר עוֹלְלָתָ לִי עַל כָּל פֶּשַׁעִי** [ולשון 'עולל' נאמרת על המעשה עצמו ולא על התכלית הרצויה, כי אצל ישראל היו היסורים לתכלית טובה, ואילו בקשתינו היא שאל הגויים יבואו היסורים עצמם, אך ללא התכלית הטובה שהיתה לנו, ולכן אמר לשון 'עולל'], **כי בגלל הגויים הללו רבות אנחתי, ולבי דוי**.

פרק ב (א) [הפסוקים הבאים מתפרשים בדרך תנחומים לישראל, להראות את גודל חסדיו של ה' אפילו בעת העונש]. **אֵיכָה יַעֲיֵב בְּאֶפֶס ה' אֶת בֵּית צִיּוֹן** - כאשר עלה במחשבתו של ה' להעיב ולהחשיך את בית ציון [ולכן נאמר 'יעיב', בלשון עתיד], רצה שלא יאבדו ישראל לגמרי, ולכן **הִשְׁלִיךְ מַשְׁמַיִם לָאָרֶץ** את השכינה הקדושה המכונה **תְּפִאֲרַת יִשְׂרָאֵל**, שכביכול תלך בגלות יחד עם ישראל, **וְלֹא זָכַר כְּבִיכּוֹל שֶׁהִשְׁכִּינָה הִיא הַדָּם וְגָלְיוֹ, בְּיוֹם אֶפֶס**, ועל ידי שהשכינה עמנו בגלות, בטוחים אנו שניגאל. **(ב)** הגדיל ה' חסדו בכך שלא העניש מיד בנפשות, אלא תחילה **בָּלַע ה' וְלֹא חָמַל רַק אֶת כָּל נַאֲוֹת יַעֲקֹב**, שהם הבתים, **הָרוֹס בְּעֶבְרָתוֹ רַק אֶת מִבְּצָרֵי בֵּית יְהוּדָה, הַגִּיעַ לָאָרֶץ**, שמא על ידי זה יחזרו בתשובה, ועל ידי ששפך תחילה חמתו על עצים ואבנים, לכן גם כאשר העניש את ישראל בעצמם, היה די בכך **שֶׁחָלַל מִמְּלָכָה וְשָׁרִיָּה**, ולא נהרגו כולם. **(ג)** **גָּדַע בְּחָרֵי אֶף כָּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל, הִשְׁיֵב אַחֲוֵר יָמִינוֹ** - היה נראה כאילו השיב לאחור את מידת הרחמים בכך שנהרגו הצדיקים [כמו שיאמר בפסוק הבא], אך באמת עשה כן **מִפְּנֵי אוֹיֵב** - מפני המקטרג, שלא יקטרג על כל ישראל, כי מיתת הצדיקים מכפרת על עוון הדור. **וַיַּעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לִהְבֶּה אֲכָלָה סְבִיב**, כלומר, תחילה היתה האש רק סביב לירושלים, בעשרת השבטים, ולא בתוך ירושלים, כי עדיין המתין להם ה' שמא יחזרו בתשובה. **(ד)** מוסיף לתאר את חסדי ה', כי בתחילה רק **דָּרַךְ קִשְׁתּוֹ** להיראות **כְּאוֹיֵב**, כדי להטיל יראה על ישראל, שמא יגרום להם הפחד לחזור בתשובה, **נָצַב יָמִינוֹ כְּצֶר** - את 'ימינו', שזו מידת הרחמים, העמיד בכך שנראה כאילו הוא צר, כלומר, כשם שהרופא הצריך לחתוך אבר מהחולה כדי לרפא אותו מעורר את מידת הרחמים שלו על החולה כדי לעשות מעשה אכזריות של חיתוך האבר החולה, כך ה' השתמש במידת הרחמים **וַיַּהַרְגַּע עַל יְדֵה כָּל מַחֲמַדֵּי עֵין** - את הצדיקים, כדי שמיתת הצדיקים תכפר על כל הדור, ולא ייהרגו כולם. ועוד זאת עשה, שרק **בְּאֶהֱל בֵּית צִיּוֹן**, על עצים ואבנים, **שִׁפֹּךְ כְּאֵשׁ חֲמָתוֹ**, אך לא על ישראל עצמם. **(ה)** אף שעדיין לא שבו ישראל בתשובה, הִיָּה ה' רק **כְּאוֹיֵב** - [ולא 'אויב' ממש], **בָּלַע רַק חֶלֶק מִיִּשְׂרָאֵל** [ולא את כולם], **בָּלַע כָּל אֲרָמְנוֹתֶיהָ, שַׁחַת מִבְּצָרֶיהָ**, כדי לשפוך חמתו על עצים

ואבנים של ארמונות ומבצרים, ולא על נפשות ישראל, **וַיָּרֵב בְּבֵית יְהוּדָה תְּאֵנִיָּה וְאֵנִיָּה** - צער ויללה. **(ו)** **וַיַּחֲמַס כָּנָן שָׁפֹו** - הכרית את בית קדש הקדשים כפי שכורתים ירקות גינה, **שַׁחַת מַעֲדֹו** - החרב את בית המקדש, ששם נועד ה' עם ישראל, **שָׁפַח ה' בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁחַת מְרֹוֹב הַצִּרּוֹת** שבאו עליהם, **וַיִּנְאֹץ בְּזַעַם אֶפֶס מֶלֶךְ וְכֹהֵן** - מחמת האף והחימה לא השגיח על מלכות בית דוד, שדוד המלך הוא שלא נתן שינה לעיניו עד שמצא מקום לבית המקדש, וחילל את הכהונה, שעיקרה היא העבודה בבית המקדש. **(ז)** מבאר כיצד יכלו הגויים לשלוט בבית המקדש, והרי הוא מכוון כנגד המקדש של מעלה, כי **זָנַח ה' אֶת מִזְבְּחוֹ** - מקדש של מעלה, ועל ידי זה **נָאָר** - [ביטל] את **מִקְדָּשׁוֹ** של מטה, **הַסִּגִּיר בְּיַד אוֹיֵב רַק אֶת חוֹמֹת אֲרָמְנוֹתֶיהָ**, שכבר לא היתה בהם קדושה, ועל ידי זה יכלו לשלוט בהם, עד שקול של שמחה **נָתַנוּ** האויבים **בְּבֵית ה'**, **בְּיוֹם מוֹעֵד** - כשמחה שיש ביום מועד. **(ח)** **חָשַׁב ה' לְהַשְׁחִית אֶת חוֹמֹת בֵּית צִיּוֹן**, מיד כאשר **נָטָה קוֹ לִיִּסְדָּהּ**, כמו שנאמר (ירמיהו ל"ב ל"א) **"כִּי עַל אֶפֶי וְעַל חֻמָּתַי הִיָּתָה לִי הָעִיר הַזֹּאת לְמֶן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּנוּ אוֹתָהּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה לְהַסִּירָהּ מֵעַל פְּנֵי"**, **לֹא הִשְׁיֵב יָדוֹ מִבָּלַע** - לא חזר בו ממחשבה זו עד שאכן השחיתה, **וַיִּאָּבֵל** - עשה כאבלים את **הַחֵל** - [חומה נמוכה], **וְחוֹמָה** - [החומה הגבוהה], **וַיַּחֲדוּ אֲמָלָלוֹ**. **(ט)** בא ללמד עתה את חשיבות התורה ולומדיה, כי **טָבְעוּ בָּאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ**, ולא שלטה בהם יד אויב, כיון שהם נתנו כבוד לתורה בכך שנפתחו מאליהם לכבוד ארון הברית בעת חנוכת בית המקדש, **אֲבָד וְשֹׁפֵר בְּרִיחֶיהָ** כדי שלא יעכבו את טביעת השערים, ולעומת זאת, **מִלְכָּה וְשָׁרִיָּה** נשבו **בְּגוֹיִם** כיון שאין תורה - בחטא ביטול תורה, והיה ביטול תורה זה **גַּם** בזמן שנְבִיאִיהָ עדיין **לֹא מָצְאוּ חֲזוֹן מֵה'**, כלומר, קודם שהתנבאו הנביאים נבואות קשות [המכונות 'חזון'] על החורבן, והיה להם עדיין רב טוב, מכל מקום לא עסקו בתורה כראוי. **(י)** ועוון זה של ביטול תורה היה גדול כל כך, עד שעל ידו **יִשְׁבּוּ לָאָרֶץ יְדָמוּ זִקְנֵי בֵּית צִיּוֹן** - הושיב נבוכדנצר על הארץ את זקני הסנהדרין, **הָעֵלּוּ עָפָר עַל רֵאשֵׁם, חָגְרוּ שָׂקִים, הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשׁוֹן בְּתוֹלַת יְרוּשָׁלַם** - הצדיקים שלא חטאו מעולם, ומכונים 'בתולות ירושלים'. **(יא)** **כָּלּוּ בְדַמְעוֹת עֵינָי, חֲמַרְמְרוּ** - [התכווצו] **מַעֵי, נִשְׁפָּךְ לָאָרֶץ כְּבִדֵּי עַל**

שָׁבַר בַּת עַמִּי, בַּעֲטָף עוֹלָל וַיּוֹנֵק בְּרַחֲבוֹת קִרְיָה, כִּי בַעוּן
 זֶה שֶׁל בִּיטוּל תּוֹרָה לָקוּ גַם עוֹלָלִים וַיּוֹנְקִים שְׁלֹא טַעֲמו
 טַעַם חֹטֵא. (יב) לְאַמְתָּם יֹאמְרוּ אִיָּה דָגוֹן וַיִּזְוּ, בְּהַתְּעַטְפָּם
 כְּחָלָל בְּרַחֲבוֹת עִיר, בְּהַשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל חֵיק אֲמַתָּם. (יג)
 עֵתָה מֵתָאֵר אֶת הַהִפְלָגָה הַעֲצוּמָה שֶׁהִיָּתָה בַּעוֹנָשׁ שֶׁל
 יִשְׂרָאֵל, וְכִנְגַד זֶה אֶת הַהִפְלָגָה לְטוֹבָה שֶׁתִּהְיֶה לָהֶם לַעֲתִיד
 לְבוֹא, מָה אֶעֱיִדְךָ - מַה הַעֲדִים שֶׁאֵבִיא לְךָ עַל חֲטָאִיִּךְ,
 וְהָרִי אֵין בִּזָּה צוֹרֵךְ כָּלֵל, כִּיּוֹן שֶׁהַדְּבָרִים מִפּוֹרְסָמִים
 וְאִינָם צָרִיכִים רֵאִיָּה, מָה אֶדְמָה לְךָ - אֶת מִי אֲדַמָּה לְךָ
 שֶׁקִּיבֵל עוֹנֵשׁ כְּמוֹתְךָ, הַבַּת יְרוּשָׁלַם, וְהָרִי מַעוֹלָם לֹא
 הִיָּתָה אוֹמָה שֶׁנִּעֲנָשָׁה כָּל כַּךְ. וְכִנְגַד הַנַּחֲמָה שֶׁעֲתִידָה לְבוֹא
 אוֹמֵר לָהּ, מָה אֲשׁוּה לְךָ וְאֶנְחַמְךָ - אֶת מִי אוֹכֵל לַהֲשׁוּת
 לְךָ שֶׁתִּהְיֶה כְּמוֹתוֹ וְעַל יְדֵי זֶה תִּתְנַחֲמִי, וְהָרִי לַעֲתִיד לְבוֹא
 תִּהְיֶה הַנַּחֲמָה בְּאוֹפֵן מוֹפְלָג כָּל כַּךְ שֶׁלֹּא הִיָּה לְשׁוּם אוֹמָה,
 וְתִהְיֶה מַעֲלַת יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִמִּלְאכֵי הַשֶּׁרֶת, בְּתוֹלַת בַּת
 צִיּוֹן - וְאִזּוּ יִהְיוּ כּוֹלֵם צְדִיקִים הַמְּכֻוֹנִים 'בְּתוֹלוֹת', שֶׁלֹּא
 טַעֲמו טַעַם חֹטֵא, כִּי גְדוֹל פִּיָּם שֶׁבִּרְךָ - כִּי הַמְּכֻאוֹבִים
 וְהַיְסוּרִים הַבָּאִים עֲלֶיךָ דּוֹמִים לִים, שֶׁכֵּל הַמִּים שֶׁבַּעוֹלָם
 זּוֹרֵמִים אֵלָיו וְאִינוּ מִתְמַלֵּא, כַּךְ עַל אֵף כָּל הַיְסוּרִים
 שֶׁבָּאִים עַל יִשְׂרָאֵל, אִינָם כָּלִים, מִי יִרְפָּא לְךָ, כִּי אֵין
 לְיִשְׂרָאֵל רּוֹפֵא חִיצוֹנִי, אֲלֹא כֹאשֶׁר הֵם שְׁבִים בְּתִשׁוּבָה,
 הֵם מִרְפָּאִים אֶת עַצְמָם. (יד) וְכִנְגַד מַה שֶׁאֵמַר (פְּסוּק י"ג)
 שֶׁהָיוּ חֲטָאִיהֶם גְּדוֹלִים וּמִפּוֹרְסָמִים בְּיוֹתֵר, מִבָּאֵר אֶת
 הַטַּעַם לַכֹּךְ, כִּי נִבְיָאִיךָ [-נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר] חֲזוּ לְךָ שְׁוֹא וְתַפֵּל
 - דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּהֶם טַעַם, וְלֹא גָלוּ עַל עֲוֹנְךָ לְהַשִּׁיב
 שְׁבוּתְךָ, וַיַּחֲזוּ לְךָ מַשְׁאוֹת שְׁוֹא, וּמִדּוּחִים - דְּבָרִים
 שֶׁהִדִּחוּ אֶתְכֶם מִהַדְרֵךְ הַטּוֹבָה. (טו) סִפְקוּ עֲלֶיךָ כִּפִּיָּם
 כָּל עֲבָרֵי דָרְךָ, שִׁרְקוּ דֶּרֶךְ פְּלִיאָה מוֹפְלָגָה, וַיִּנְעוּ רֵאשֵׁם
 כְּמַצְטַעְרִים עַל בַּת יְרוּשָׁלַם, הַזֹּאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁהִיָּתָה
 כְּלִילַת יָפִי בַּמַּעֲלוֹתֶיהָ, מְשׁוֹשׁ לְכָל הָאָרֶץ, וְעֵתָה הִיא
 מְלוֹכֶלֶכֶת בַּחֲטָאִים כָּל כַּךְ. (טז) פָּצוּ עֲלֶיךָ פִּיהֶם כָּל
 אִיבֵיךָ, שִׁרְקוּ וַיַּחֲרִקוּ שׁוֹן, אֲמָרוּ בְּלַעְנוּ [-הַשְׁחַתְנוּ], אֵךְ זֶה
 הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינָהוּ, מִצָּאֵנוּ, רֵאִינוּ. (יז) עֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר זָמַם,
 כִּי הִתְקִיִּימוּ כָּל הַקְּלָלוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה, וְאִפִּילוּ אֵלוּ
 שֶׁאֵינָן כְּתוּבוֹת, אֲלֹא רַק 'אֲשֶׁר זָמַם', שֶׁהָיוּ בַּמַּחֲשָׁבָה, גַּם
 הֵם בָּאוּ, וְכִמוּ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים כ"ח ס"א) "גַּם כָּל חֲלִי וְכָל
 מִכָּה אֲשֶׁר לֹא כְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעֲלֶם ה' עֲלֶיךָ עַד
 הַשְּׁמֵדְךָ", אֵךְ עִם כָּל זֶה נִהַג עִמָּנוּ ה' בַּחֲסֵד וּרְחֻמִּים, כִּי

בַּעֲ - [-חִילָק] אֶת אֲמָרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִיָּמֵי קֶדֶם, שֶׁאֵמַר
 בְּנְבוּאָה (שם) "עַד הַשְּׁמֵדְךָ", וְבִיטֵל ה' אֶת הַחֲלָק הַזֶּה שֶׁל
 הַקְּלָלָה, שֶׁלֹּא יָבוֹא עַל יִשְׂרָאֵל, אֲלֹא שֶׁפֶךְ חֲמָתוֹ בַּכֹּךְ
 שֶׁהָרַס אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא חָמַל, וַיִּשְׁמַח עֲלֶיךָ אוֹיֵב,
 וּבַכֹּךְ שֶׁהָרִים קָרְנוּ צָרִיךְ. (יח) וְהַטַּעַם שֶׁהִתְבַּטְּלָה קְלָלָה
 זוֹ, כִּיּוֹן שֶׁמְרֹב הַצְּרוּת צָעַק לָבָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֶל ה', עַד
 שֶׁבִיטֵל מִעֲלֵיהֶם גְּזִירָה זוֹ. חוֹמַת בַּת צִיּוֹן, הוֹרִידִי כְּנָחַל
 דְּמָעָה יוֹמָם וְלַיְלָה, אֶל תִּתְּנִי פּוֹגַת לְךָ - אֶל תִּפְסִיקִי
 מִלְּבָכוֹת, אֶל תִּדְּם בַּת עֵינֶיךָ [-אִישׁוֹן הַעֵינַן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
 (תְּהִלִּים י"ז ח') "שְׁמַרְנִי כְּאִישׁוֹן בַּת עֵינֶיךָ"]. (יט) קוֹנִי רִנִּי
 [-הָרִימִי קוֹל בְּכִי] בְּלַיְלָה, לְרֹאשׁ אֲשֶׁמְרוֹת, שְׁפָכִי כַּמִּים
 לְבֶךְ נֶכַח פְּנֵי ה'. שְׂאִי אֵלָיו כִּפִּיךָ לְבַקֵּשׁ עַל נַפְשׁ עוֹלָלֶיךָ,
 הָעֲטוּפִים בְּרָעַב בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת. (כ) רֵאָה ה' אֶת צְרוּתִי,
 וְהַבִּיטָה עַל כָּל הָעוֹנָשִׁים שֶׁבָּאוּ עָלַי, לָמִי מִהָאוֹמוֹת עוֹלָלָת
 כָּה, אִם אִירַע לָהֶם שֶׁתִּאֲכַלְנָה נְשִׁים פְּרִיָּם, עֲלֵלִי טַפְּחִים.
 וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִשִּׁיבָה לָהֶם, אִם יִהְיֶה בְּמִקְדָּשׁ ה' כֶּהֵן
 וְנָבִיא, כִּי יִשְׂרָאֵל הָרְגוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ אֶת זִכְרִיָּה בֶן
 יְהוִידָע שֶׁהִיָּה כֶּהֵן וְנָבִיא, לְאַחַר שֶׁהוֹכִיחַ אוֹתָם עַל
 חֲטָאֵיהֶם. (כא) שְׁכָבוּ לְאָרֶץ חוּצוֹת, נַעַר וְזָקֵן, בְּתוֹלַתִּי
 וּבַחוּרֵי נַפְלֹו בְּחֶרֶב. הֲרִגְתָּ בְּיוֹם אֶפְדֵּי, טַבַּחְתָּ לֹא חֲמַלְתָּ.
 (כב) אוֹמְרִים עֵתָה יִשְׂרָאֵל לְקָדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הָרִי אִם
 תִּקְרָא כְּיוֹם מוֹעֵד מְגוּרֵי מִסְבִּיב, כְּלוֹמֵר, כִּשֶּׁם שֶׁכֵּל
 הָאוֹמוֹת הִתְאַסְּפוּ כַּעַת לְהַלְחֵם בִּי, הָרִי אִם הִיָּתָה קוֹרָא
 לָהֶם לְשִׁפּוֹט אוֹתָם עַל עוֹנוֹתֵיהֶם, כֹּאשֶׁר נִשְׁפַּטְתִּי אֲנִי,
 וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אֵף ה' פְּלִיט וְשָׁרִיד מֵהֶם, כִּי עוֹנוֹתֵיהֶם
 מְרֻבִּים מִשְׁלִי, וּבּוֹדָאֵי הֵיוּ מִתְחַיִּיבִים כְּלִיָּה גְּמוּרָה, אֲלֹא
 שֶׁאֵין אֶתָּה שׁוֹפֵט אוֹתָם כָּלֵל, וְאִילוּ אוֹתִי אֶתָּה שׁוֹפֵט עַל
 יָדִם, וְלִכֵּן אֲשֶׁר טַפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי, אִיבִי כָּלָם.

פֶּרֶק ג (א) מִקּוֹנֵן עֵתָה הַנְּבִיא וְאוֹמֵר, אֲנִי הַגִּבֹּר רֵאָה
 בַּמַּחֲזָה הַנְּבוּאָה אֶת הָעָנִי - הַיְסוּרִים הַעֲתִידִים לְבוֹא
 בְּזִמְנֵן הַחוֹרְבָן, שֶׁהוּא בְּשִׁבְט עֲבָרָתוֹ - בְּדֶרֶךְ כַּעַס וְנִקְמָה,
 וְלֹא בְּדֶרֶךְ חֲמִלָה וּרְפוּאָה, כִּפִּי שְׁחוֹתְךָ הָרּוֹפֵא אֶת הַמַּכָּה
 כְּדִי לְהַצִּיל אֶת שָׂר הַגּוֹף. (ב) רֵאִיתִי בְּמִרְאָה הַנְּבוּאָה
 שְׁאוֹתֵי נֶהֱג - הַנִּהְיָג אוֹתִי ה' בִּידוֹ, וַיִּלְכֵּךְ - הָרֵאֵנִי אֶת
 יִשְׂרָאֵל הַהוֹלְכִים בַּגְּלוּת לְבָדָם, לֵלֵא הַנִּהְגָּה שִׁיאַחֲזוּ ה'
 בִּידָם, וְהַכֵּל הִיָּה רַק חֲשָׁךְ וְלֹא אוֹר, וְאִילוּ הֵיוּ אֵלוּ יְסוּרִים
 שֶׁתְּכִלֶּתֶם לְרַפָּא וְלַהֲיָטִיב, הִיָּה ה' מִרְאָה לוֹ גַּם אוֹר בְּתוֹךְ
 הַחוֹשֶׁךְ. (ג) וְיִשְׂרָאֵל מִנְחָמִים עַצְמָם לּוֹמֵר שֶׁאֵין לָהֶם

להתיאש מהגאולה, כי **אֵךְ בִּי יֵשֶׁב יִהְיֶה יְדֹ כָּל הַיּוֹם** - דרכו של ה' תמיד היא לשוב ולהפוך את הנהגתו עמנו לטובה, לאחר שנשוב בתשובה. **(ד)** עתה מקוננת כנסת ישראל ואומרת, **בְּלֶה בְּשָׂרִי וְעוֹרִי, שֶׁבֶר עֲצָמוֹתַי**, וכמו שמי שנשברו עצמותיו והושחתו בשרו ועורו שוב אין לו רפואה, כך לאחר שנלקחו מישראל כל הצדיקים, חששו שאבדה תקוותם. **(ה)** ואמנם לפעמים נענש האדם על ידי כעס הבא פתאום, ואז יש תקוה שיסור הכעס ותסור המכה, אך עתה **בָּנָה עָלַי וַיִּקַּף רֹאשׁ** [-מין עשב מר] **וַתִּלְאָה**, כלומר, היו הצרות והיסורים מסודרים ובנויים בתחבולות רבות כדרך שבונים בנין, להביא עלי את הדברים על ידי סיבות רבות ושונות. **(ו)** **בְּמַחְשָׁפִים הוֹשִׁיבֵנִי**, כי לא ראיתי כלל אור בנבואה זו, **כְּמִתִּי עוֹלָם** שנשכח זכרם מלב, כך נראה שאין לנו תקווה להתרפא. **(ז)** וכאילו **גָּדַר ה' בְּעָדַי** את דרכי התשובה, **וְלֹא אֶצָּא** מהעוונות ומהיסורים שבאו עלי, **הַכְּבִיד נִחְשָׁתִי** - את המעשים המשולים ל'ניחושתי', שהם אכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף [ומכונים כך כיון שיש ליצר הרע, שהוא ה'ניחש הקדמוני', חלק בהם], שניתן לעשותם לשם שמים וניתן לעשותם לשם עבירה, הכביד עלי את היצר הרע, להיטמא במעשים אלו. **(ח)** ומחמת שנטמאתי בחטאי, **גַּם כִּי אֶזְעַק וְאֶשׁוּעַ, שְׁתֵּם תִּפְלְתִּי**, כי אין תפילתי טהורה וראויה לעלות למעלה. **(ט)** וכל כך הוכבד עלי עול היצר הרע [המוזכר בפסוק ז'], עד אשר יצר זה **גָּדַר דְּרָכִי בְּגִזִּית** - חסם את דרכי התורה והמצוות שלי באבני גזית גדולות, ועל ידי זה **נִתְיַבְתִּי עֵנָה** - הרגילני בדרכים אחרות, מעוותות ורעות. **(י)** **דָּב אֲרֹב הוּא לִי** - היצר הרע נוהג עימי כדוב האורב להחטיאני, וכאשר בא להענישני [כמו שאמרו חז"ל שהוא יצר הרע והוא עצמו מלאך המוות], הרי הוא **כְּאֵרִי בְּמִסְתָּרִים**, המסתתר וממתין לטרף, והורגו מיד, כך באה עלי הצרה בפתע פתאום. **(יא)** ומתוך שרצה היצר להחטיאני, **דְּרָכִי סִוֵּר** - הניח בדרך התורה והמצוות שלי 'סירים', קוצים וברקנים, כדי שלא אוכל לקיימם כראוי, **וַיַּפְשִׁחֵנִי** - גרם לי להיות רע ולדרוך על התורה והמצוות, ומחמת כן בעת הפורענות **שָׁמַנִּי שִׁמֶם**. **(יב)** ובהגיע זמן זה של הפורענות, **דְּרָךְ קִשְׁתּוֹ** לירות בי את כל חיציו, **וַיַּצִּיבֵנִי כַּמְטָא לַחֵץ**. **(יג)** והיצר הרע **הֵבִיא בְּכָלִיתִי בְּנִי אֲשַׁפְתּוֹ** - הביא בתוך מחשבותי

חיצים רוחניים [מתוך ה'אשפה', שזהו הכלי שמניחים בו את החיצים], להחטיאני אף במחשבות. **(יד)** אומר הנביא, כל זה אירע לישראל מפני שהייתי **שָׁחַק לְכָל עַמִּי** כשאמרתי להם את נבואות הפורענות, **נִגְיַנְתָּם** הייתי, דרך לעג, **כָּל הַיּוֹם**. **(טו)** וחוזר לדברי כנסת ישראל, האומרת, **הַשְׁבִּיעֵנִי בְּמִרְוֵרִים** - החטיאני היצר בחטאים רבים, הדומים למרור, שתחילתו מתוק וסופו מר, **הַרְוִנִי לַעֲנָה** - הביא עלי עונשים מרים כלענה, מתחילתם ועד סופם. **(טז)** **וַיִּגְרַס בְּחֶצֶץ שָׁנִי** - בשעת החטא הייתי דומה למי שאוכל מאכל שיש בו חצץ המשבר את השיניים [אך גם נהנה מעט מטעם המאכל, ובדומה לכך בשעת החטא היתה להם הנאה קצת], ובשעת העונש **הַכְּפִישָׁנִי** - כאילו כפה את כולי **בְּאַפֵּר**, שיש בכך רק צער ויסורים. **(יז)** **וַתִּזְנַח מִשְׁלֹם נַפְשִׁי** - כיון שנפשי זנחה את התורה הקרויה שלום, לכן **נִשְׁתִּיתִי** - שכחתי את כל הטובה. **(יח)** **וְאָמַר בְּרֹב יְאוּשִׁי, אֲבָד נַצְחִי וַתּוֹחַלְתִּי מֵה'** - מה שקיוויתי וייחלתי להיות נצחי וקיים לעולם, אבדה תקוה זו. **(יט)** **זָכַר נָא ה', כִּי עָנִי** - היסורים שבאו עלי עתה, **וּמִרְוֵדִי** - ומה שמרדתי בתחילה בה', הוא אצלי עתה **לַעֲנָה וְרֹאשׁ** - כמו מאכל ומשקה מרים מאד, כלומר, אנו מתחרטים עתה על העוונות הללו. **(כ)** **זָכֹר תִּזְכֹּר** את הדברים האמורים בפסוק הקודם, **וַתִּשְׁוַח עָלַי נַפְשִׁי** - תסייע לי שתהא נפשי כנועה אליך, ולא אמרוד עוד. **(כא)** **זֹאת** - את האמור בפסוק הבא, **אֲשִׁיב אֶל לִבִּי, עַל כֵּן אוֹחִיל** - לכן אייחל לה'. **(כב)** ומה הוא הדבר שאשיב אל ליבי, **חֲסָדִי ה' כִּי לֹא תִמְנֶנִּי** - בזה שנהג עמנו ה' בחסד, שלא תמנו בתוקף הצרות, רואה אני **כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו**. **(כג)** **חֲדָשִׁים לְבָקָרִים רִבָּה אֲמוֹנָתְךָ** - מה שאני רואה שבכל בוקר מתחדשים חסדים חדשים מאת ה', זה מרבה ומחזק את האמונה בליבי. **(כד)** עד שמרוב האמונה, **חֲלָקִי ה' אֲמַרָה נַפְשִׁי** - נפשי אומרת שה' הוא חלקה, **עַל כֵּן אוֹחִיל** [-אקווה] לו. **(כה)** אומר הנביא לישראל, אין לכם להתייאש מהגאולה, כי **טוֹב ה' לָקֹו** - למקווים לו, **לְנַפֵּשׁ תִּדְרָשֶׁנּוּ** - לנפש הדורשת ממנו שיוליכנה בדרך הטוב. **(כו)** **טוֹב ה', וַיַּחֲלֵל וְדוֹמָם** - למי שהוא מייחל בדממה ומצפה **לְתִשׁוּעַת ה'** [ונרמז בכך גם שטוב ה' למי שהוא ייחל ודומם לתשועת ה'], כלומר, שעיקר תקוותו ואבלותו היא על צער השכינה, ומצפה לתשועת ה', ואינו

מרגיש בצרת עצמו, ולפי זה 'דומם' הוא מלשון אבלות.
(כז) טוֹב ה' לְגִבֹּר, כִּי יִשָּׂא עַל תּוֹרָה וּמִצְוֹת בְּנִעּוּרָיו -
 משעה שהיצר הרע מתנער להחטיאו, שאם מאותה שעה
 נושא האדם עול תורה ומצוות, אין ליצר כח להחטיאו.
(כח) ולכן ראוי שמי שבאו עליו יסורים, יֵשֶׁב בְּדָד וַיֵּדֶם -
 ימתין לתשועת ה', **כִּי נָטַל עָלָיו** - כיון שה' הוא שנשא
 עליו גזירה זו. **(כט) יתוודה על חטאיו וישתחוה לה'** עד
 אשר יתן בַּעֲפָר פִּיהוּ, **אוֹלֵי יֵשׁ תִּקְוָה**. **(ל) וכיון שיאמין**
האדם שכל היסורים והצרות באים מאת ה', יתן לַמִּכְהוֹ
לְחִי, יִשְׁבַּע בַּחֲרָפָה, ולא יהיה הדבר קשה בעיניו. **(לא)**
והטעם שיש לאדם לצפות לישועת ה' [כאמור בפסוק
כ"ח], כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם ה'. **(לב) כִּי גַם אִם הוֹגָה** - הביא
 על האדם צער ותוגה, בטוחים אנו שלאחר זמן וְרַחֵם כָּרִב
חֲסָדָיו. **(לג) וכן אנו, כנסת ישראל, ראוי לנו לשבת בדד**
ולהמתין לישועת ה', כִּי לֹא עָנָה אותנו נבוכדנצר מִלְבוֹ,
וַיִּגָּה - וגרם במעשיו תוגה לַבְּנֵי אִישׁ [-בני אברהם יצחק
 ויעקב], לא היה זה בבחירתו ומרצונו. **(לד) כִּי לֹא יִתְכַן**
שהיה זה בכוחו וביכולתו לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כָּל אֲסִירֵי
אֶרֶץ, כי כבש את כל העולם, עד שכל יושבי הארץ היו
 נחשבים בזמנו כאסירים, שהרי אין זה בדרך הטבע כלל.
(לה) וכן מה שעשה נבוכדנצר, לְהַטּוֹת מִשְׁפָּט כָּל גִּבֹּר
שבעולם באותו זמן, וכי יתכן שיהיה לו כח לעשות כן נֶגֶד
פְּנֵי עַלְיוֹן. **(לו) וכי יעלה על הדעת שתהיה יכולת**
לנבוכדנצר לַעֲוֹת אֶדָם בְּרִיבוֹ, וְה' לֹא רָאָה, אלא בודאי
 הכל היה בגזירת ה', ונבוכדנצר היה רק שבט אפו. **(לז)**
ומביא ראיה נוספת לכך שכל מלחמותיו ונצחונותיו של
נבוכדנצר היו בגזירת ה', כִּי מִי זֶה אָמַר וַתְּהִי - וכי יתכן
 שיהיה כח כזה ביד אדם, שכל מה שהוא יאמר יתקיים,
 כפי שהיה עם נבוכדנצר, שהתקיימו כל גזירותיו, אם ה'
לֹא צָוָה זאת, ולכן עלינו לייחל ולהמתין לישועת ה', כי
 כשם שהגזירה הגיעה בציוויו, כך לאחר זמן הוא יושיענו.
(לח) אמנם, אף שהעונש בא בציווי ה', מכל מקום
הבחירה היא ביד בני האדם, כִּי מִפִּי עַלְיוֹן לֹא תֵצֵא
הָרְעוּת - לא הרעה של החטא עצמו, ולא הרעה של
 העונש, כי החטא עצמו בורא את המשחית שמביא את
 הרעה על החוטא, וְהַטּוֹב - וכן הבחירה בטוב לא באה
 מאת ה', אלא מהאדם הבוחר בו [אך השכר הטוב בא
 מאת ה', ולכן את ה'טוב' אמר בלשון יחיד, כי רק

הבחירה בטוב אינה מפי עליון, אך השכר הטוב הוא מה'.
 ואילו את ה'רעות' אמר בלשון רבים, כי גם החטא עצמו
 בא בבחירת האדם, וגם העונש נגרם על ידי האדם עצמו,
 שבורא בחטאיו מלאכים משחיתים המענישים אותן].
(לט) ולכן, מִה יִתְאוּנוּ אֲדָם חִי - מי שהוא צדיק, בבחינת
 'אדם חי', אין לו מה להתאונו ולהתלונן על ה', ומי שיש
 לו להתלונן הוא רק גִּבֹּר עַל חֲטָאוֹ, שהם המביאים עליו
 את היסורים והצרות. **(מ) ומעתה אין לנו תקנה אלא על**
ידי שִׁנְחַפְּשָׁה דְרָכֵינוּ, וְנִחְקְרָה את דרכינו על ידי אחרים,
 כי אין אדם רואה חובה לעצמו, וְנִשְׁוֹבָה על ידי זה עַד ה'.
(מא) נִשָּׂא לְבַבְנוּ אֶל כְּפָיִם - נייחד ונרומם את המחשבה
 [הבאה מהלב] עם המעשה [הנעשה בכפיים], שיהיו כולם
 מכוונים רק אֶל אֵל בְּשָׂמִים, ואז יהיה ה' עמנו להצילנו.
(מב) בעת שלא היינו עם ה', והיינו מכוונים נַחֲנוּ [כי
 נחסרה לנו האות אל"ף המרמזת על ה' שהוא אחד
 ויחיד], מחמת כן פִּשְׁעֵנוּ וּמִרֵּינוּ, אֵתָה לֹא סִלַּחְתָּ. **(מג)**
סִכּוּתָה - עשית מחיצה בינינו לבינך בָּאֵף, שהוא היה
 החוצץ בינינו, וַתִּרְדָּפֵנוּ בָּאֵף זה עצמו, ומחמת כן הִרְגָתָ,
לֹא חֲמַלְתָּ. **(מד) סִכּוּתָה** - חצצת בינינו בָּעֵינָן לָךְ, מַעֲבֹר
תַּפְּלָה. **(מה) וכי סָחִי וּמָאוֹס** [-כדברי מיאוס וגנאי]
תִּשְׁמִינּוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים. **(מו) והרי על ידי זה פָּצוּ עֵלֵינוּ**
פִּיהֶם כָּל אִיבֵינוּ. **(מז) פָּחַד וּפַחַת הָיָה לָנוּ הַשָּׂאת**
וְהַשְׁבֵּר, כלומר, העשירות הגדולה שהיתה לנו בתחילה,
 שהיא הַשִּׁיעָה [-פיתתה] והטתה אותנו לדרכי החטא,
 היא הגדילה את השבר, כי נפלנו ממקום גבוה ביותר,
 למקום שפל מאד, וזה היה לנו לפחד ומפלה. **(מח)**
משיבה השכינה לישראל, אין לכם להתייאש מהגאולה,
כי עמכם אני בצרה, וּפִלְגֵי מַיִם תִּרְדַּ עֵינֵי, עַל שֶׁבֶר בַּת
עַמִּי. **(מט) אומרת כנסת ישראל, עֵינֵי נִגְרָה דַּמְעוֹת, וְלֹא**
תִּדְמָה - לא תדמום מלבכות, מֵאֵין הַפְּגוֹת - כי אין
 הפסקות כלל בין הצרות, עד שתמיד עיני בוכיה. **(נ) עַד**
יִשְׁקִיף וַיֵּרָא, ה' מִשְׁמָיִם. **(נא) עֵינֵי עוֹלָלָה** - עושה רעה
לְנַפְשִׁי, מְכַל בְּנוֹת עִירֵי - מהטוב שאני רואה שיש לכל
 אומות העולם שסביבי, כי צערו של האדם גדול יותר
 כשרואה הוא את טובתם והצלחתם של אויביו. **(נב)**
ובגלות הראשונה, היא גלות מצרים, צוֹד צְדוּנִי כַּצְפוֹר, כי
 כשם שצדים את הציפור על ידי שמפזרים לה גרגרי
 תבואה במלכודת, כך ישראל ירדו למצרים מחמת

התבואה שהיו זקוקים לה, **איבי חנם**, כי גלות זו לא היתה מחמת חטא, והרי היא כגלות שבאה על ידי האויבים בחנם. (נג) ומתנבא על גלות בבל, שבה השליכו את דניאל לבור שהיו בו אריות, **צמתו** - קשרו **בבור** את **חגי**, ולא הסתפקו בכך, אלא הוסיפו **וידו אבן בי**. (נד) ובגלות הזו גדלו הצרות כל כך, עד אשר כאילו **צפו מים על ראשי** להטביעני בהם, **אמרתי**, **נגזרתי** מן העולם. (נה) והנה בגלות מצרים, **קראתי שמך ה'**, **מבור תחתיות**, כי היינו כבר בארבעים ותשעה שערי טומאה. (נו) ואף על פי כן, בהיותי בעומק הטומאה, **קולי שמעת** וגאלתני ממצרים, ולכן גם עתה, **אל תעלם אזהר** מקול קריאתי, וכיון שהחטאים מפסיקים בינינו לבין ה', וכדי לקבל את תפילת השבים חותר ה' חתירה מתחת לכסא כבודו, **לרוחתי לשועתי** - הרווח לי את המקום שתחתור לי כדי שתכנס שוועתי לפניך. (נז) וביציאת מצרים, **קרבת אלי ביום אקראך**, על ים סוף, **ואמרתי אל תירא** [כמו שנאמר (שמות י"ד י"ג) "ויאמר משה אל העם אל תיראו התניצבו וראו את ישועת ה'"]. (נח) אמנם גם בגלות זו, כאשר השליכו את דניאל לגוב האריות, **רבתי ה' ריבי נפשי**, **גאלתי חגי**, כי הצילו ה' מהאריות, ואויביו הושלכו לשם ונאכלו על ידם. (נט) מבקשת כנסת ישראל מה', גם אם **ראיתה ה' עותתי** - עוונותי, **שפטה** אתה את **משפטי**, ואל תניחנו ביד האויבים, כי הם עושים לנו רעה בדרך נקמה. (ס) כי **ראיתה כל נקמתם** שהם עושים לי כשאני נופל בידם, **כל מחשבתם להרע לי**, ולכן טוב לי שאתה תשפטני. (סא) **שמעת חרפתם ה'** - שהם מחרפים את שם ה', **כל מחשבתם רק עלי**, להרע לי. (סב) **שפתי קמי וְהִגִּינוּ** - כל דיבוריהם של הקמים עלי להרע לי, רק **עלי כל היום**. (סג) **שבתם וְקִימְתֶּם הַבִּיטָה** - הבט על כל מעשיהם, כשהם יושבים וקמים, בכל מעשיהם הם באים רק להרע לי, **אני מנגינתם** - אני להם במקום מנגינה, כי הם שוחקים עלי תמיד. (סד) **תשיב להם גמול כנגד מחשבותיהם הרעות**, ה', השב להם **כמעשה ידיהם** - כנגד מה שעשו לי בידיהם. (סה) **תתן להם מגנת** - [שבר] **לב, תאלתף להם** - קללתך תבוא עליהם [ותאלתך] מלשון 'אלה'. (סו) **תרחף את אויבי באף, ותשמידם על ידי זה מתחת שמי ה'**.

פרק ד (א) כיון שה' שפך את חמתו על עצים ואבנים, מתאונן הנביא ואומר, **איכה** אירע הדבר, כי גם אחרי אשר **יועם זהב** - נגזו ארון הברית העשוי זהב, **ישנא** - והשתנה לגמרי **הכתם הטוב**, שדרגתו פחותה מהזהב, **ותשתפכנה אבני קדש** של בית המקדש **בראש כל חוצות**. (ב) אחר כל זאת נשאר עדיין חרון אף על ישראל, עד כי **בני ציון היקרים, המסלאים** - הנערכים ומהוללים **בפז** - [זהב יקר], **איכה נחשבו לנבלי חרש, מעשה ידי יוצר**, שכמעט ואין להם תקנה. (ג) **גם תנים חלצו שד היניקו גוריהן** - האויבים הכריחו את נשות ישראל להניק את בניהם של האויבים, עד שהיתה נראית **בת עמי לאכזר** על הילדים שלה, שלא יכלה להניקם, **פיענים במדבר**. (ד) ומחמת שלא יכלו האמהות להניק את בניהם, **דבק לשון יונק אל חכו בצמא, עוללים**, שהם גדולים מהיונקים ואוכלים כבר לחם, **שאלו** - [ביקשו] **לחם, פרש פרוסת לחם אין להם**. (ה) **האכלים למעדנים** - הרגילים לאכול מעדנים, **נשמו** - [נעשו כשוממים] **בחוצות**, בראותם את כל הטוב שיש שם, ואינם יכולים לקנותו. **האמנים עלי תולע** - הרגילים לישון על מצעים יקרים הצבועים בצבע של תולעת שני, **חבקו אשפות** שמצאו, כדי שיוכלו לישון עליהם. (ו) משיב להם ה', כל זה בא לכם מחמת שלא החזקתם ביד עניים ואביונים, **ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם**, כי אנשי סדם לא קיבלו את התורה, ולכן היה זה אצלם כ'חטאת', כמו דבר הנעשה בשגגה, ואילו ישראל כבר קיבלו את התורה, ולכן היה זה אצלם 'לעווין', הנעשה במזיד, ולכן גם עונשה של סדם היה קל יותר, **ההפוכה כמו רגע**, ולא התייסרו זמן רב, **ולא חלו בה ידים** של האויבים, ואילו ישראל נענשו ביסורים זמן רב, וניתנו ביד האויבים. (ז) ומתאר את גודל העוון שהיה בישראל באותו זמן, כי **זכו נזיריה משלג** - היו ביניהם צדיקים שהתנזרו מכל צרכי העולם הזה, עד שהזדככו כשלג, **צחו מחלב** - והיו ביניהם בעלי תשובה המשולים לחלב [כי הדם שבגוף האדם מזדכך ונעשה לחלב, וכך הם החליפו את מעשיהם הרעים, המשולים לצבע האדום, למעשים טובים המשולים לצבע לבן], **אדמו עצם מפנינים** - וכן היו ביניהם שופטי צדק שעשו דין ברשעים, והאדום הוא רמז למידת הדין, **ספיר גזרתם** - והיו ביניהם צדיקים שמסרו עצמם על קידוש ה', והם

משולים לאבן ספיר, שהיא חזקה ביותר ואי אפשר לשוברה. (ח) ואף על פי כן לא חסו ישראל על כל הצדיקים הללו, עד כי חָשַׁךְ מִשְׁחֹר תִּאָּרֶם מחמת עוני ורעב, לא נִכְרוּ - [לא היה מי שהכיר אותם לרחם עליהם] בַּחוּצוֹת, עד אשר צָפַד עוֹרֶם עַל עַצְמָם, יָבֵשׁ הָיָה כַּעַץ. (ט) ומחמת הנהגה זו בא עליהם העונש מידה כנגד מידה, כי טוֹבִים הָיוּ חֲלָלִי חָרֵב מִחֲלָלֵי רָעֵב, אך הם נענשו במיתת רעב, שהיא גרועה יותר, שֶׁהֵם יָזְבוּ מִדְּקָרִים - היתה כריסם נבקעת ופרשם זב מהם, מִתְנוּבֹת שְׂדֵי - מחמת העשבים והשרשים שהיו אוכלים, היה פרשם מתרבה, והיו מאוסים יותר, וזו היתה מידה כנגד מידה על כך שלא החזיקו ביד עני ואביון. (י) ומחמת שהתאכזרו על הצדיקים, נענשו במידה כנגד מידה של אכזריות, עד כי יָדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בְּשָׁלוּ יִלְדִיהֶן, הָיוּ לְבָרוֹת לְמוֹ - היו להם למאכל, בְּשֶׁבֶר בֵּת עַמִּי. (יא) כל כך גדולים היו האף והחिמה, עד אשר גם לאחר כל הצרות הללו פָּלָה ה' אֶת חֲמָתוֹ, שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ, וַיַּצֵּת אֵשׁ בָּצִיּוֹן וַתֵּאכַל יִסְדֹּתֶיהָ, כי אם לא היה שופך חמתו על בית המקדש, היתה באה כליה על כל ישראל. (יב) ולא היה דבר זה בדרך טבעית כלל, כי הרי לא הָאֱמִינוּ מַלְכֵי אֶרֶץ, כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֶל, כִּי יָבֹא צָר וְאוֹיֵב בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם. (יג) והרי זו ראייה שבא העונש בהשגחה פרטית, מִחֲטָאוֹת נְבִיאֶיהָ - נביאי השקר שלה, עֲזֹנֹת כְּהֻנָּה, הַשִּׁפְכִים בְּקִרְבָּה דָם צִדִּיקִים. (יד) נָעוּ עוֹרִים בַּחוּצוֹת - אותם המשולים ל'עורים' בדעתם היו עוברים עבירות בפרהסיא, ולא היה מי שימחה בידם, נִגְאָלוּ בָדָם - התלכלכו בדם של רציחה, בָּלֹא יוֹכְלוּ יִגְעוּ בְּלִבְשֵׁיהֶם - ומרוב לכלוך של שפיכות דמים שהיתה שם לא יכלו לגעת בלבושיהם. (טו) אומר הנביא לישראל, כיון שכל הצרות הללו יבואו מחמת נביאי השקר [כפי שנאמר בפסוק י"ג], אם כן סוּרוּ כְּבֵר עֵתָה מֵאוֹתָם נְבִיאֵי שֶׁקֶר, טָמֵא קָרָאוּ לְמוֹ - קראו להם טמאים, כי הרי בין כך לאחר שתראו שבאו עליכם כל הצרות מחמתם, תקראו ותאמרו להם סוּרוּ סוּרוּ אֶל תִּגְעוּ, כִּי נָצוּ - כי תראו אז שנגלה קלונם [נ'צו' הוא לשון סרחון ולכלוך], גַּם נָעוּ - ותראו שִׁתְּנוּעוּ בַּגְלוֹת מחמת אותם נביאי שקר, שֶׁאֱמָרוּ לָכֶם אותם נביאי שקר בְּגוֹזִים לֹא יוֹסִפוּ לָגוֹר - שלא תלכו לגלות בין הגויים, ומחמת כן לא חזרתם בתשובה, וכיון

שבין כך לבסוף תסלקו מעליכם את נביאי השקר הללו, מוטב שתעשו זאת כעת, כשעדיין אתם יכולים לחזור בתשובה. (טז) ואותם נביאי שקר וכהנים שהחטיאו את הרבים, פָּגִי ה' חֲלָקָם - הכעס של ה' חילק אותם מכלל ישראל, לֹא יוֹסִיף ה' לְהַבִּיטָם, מחמת העוון שהיה בידם, אשר פָּגִי כְהֻנִּים לֹא נִשְׁאוּ, וְזִקְנִים לֹא חֲנָנוּ. (יז) עוֹדִינוּ תִּכְלִינָה עֵינֵינוּ - בעוד שעיינו כלות אֶל עֲזָרְתָנוּ הֶבֶל, כי קיוינו לעזרת מלכי הגויים, בְּצַפִּיתָנוּ צָפִינוּ אֶל גּוֹי לֹא יוֹשֵׁעַ. (יח) ופתאום צָדוּ האויבים את צַעֲדֵינוּ, כפי שצדים בעלי חיים, ומנעו אותנו מִלְכָּת בְּרַחֲבֵיתָנוּ. אמנם בתוך סיפור הצרות, מספר את חסד ה', כי קָרַב קָצְנוּ - קירב ה' את הקץ של הגלות, כי נאמר בתורה (דברים ד' כ"ה) "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבָנִי בָנִים וְנוֹשְׁנָתָם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתָּם וְעָשִׂיתָם פֶּסֶל תַּמּוּנֹת כָּל וְעָשִׂיתָם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ", ואם היו נשאים עוד שנתיים בארץ ישראל, כמנין הגימטריא של "וְנוֹשְׁנָתָם", והיינו שמונה מאות חמישים ושתיים שנה מאז שנכנסו ישראל לארץ, אז מָלְאוּ יָמֵינוּ - היו נשלמים ימינו בעולם הזה לגמרי, כִּי בָא קָצְנוּ, כי היתה מתקיימת בהם הקללה האמורה בפסוק הבא "כִּי אֲבַד תֵּאבְדוֹן מִהָרַ", ולא היתה להם עוד תקומה, ולכן קירב ה' את הקץ בשנתיים, כדי שתהיה לישראל גאולה לאחר זמן. (יט) וכדי שיתקיים הדבר, עשה ה' בחסדו שִׁקְלִים הָיוּ רִדְפֵינוּ מִנְּשָׁרֵי שָׁמַיִם, למהר את הגלות, עַל הָהָרִים דָּלְקָנוּ - ובזכות האבות המכונים 'הרים' רדפו אותנו האויבים במהירות, קודם שיעברו אותם שנתיים, וכך לא אבדנו לגמרי, בְּמִדְבָּר - מחמת העוון של העגל שעשו ישראל במדבר, אָרְבוּ לָנוּ. (כ) רוּחַ אֲפִינוּ מְשִׁיחַ ה', הוא יאשיהו מלך יהודה, שהיה מלך צדיק, נִלְכַּד בְּשָׁחִיתוֹתָם - במלכודות שלהם, אֲשֶׁר אֱמָרְנוּ, בָּצְלוּ נַחֲיָה בְּגוֹזִים. (כא) שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי - יש לך כעת ששון ושמחה במפלתנו, בֵּת אֲדָוָם, הַיּוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עוֹץ, אך דעי שגַם עָלֶיךָ תִּעֲבֹר כּוֹס זו של פורענות, תִּשְׁכָּרִי - תהיי כשיכורה מִיַּין הַתְּרַעְלָה, וְתִתְעַרְרִי - תקיאי כשיכור, כי אז תטיחי דברים כלפי מעלה, ותגלי לעיני כל את הכפירה שבתוכך. (כב) תָּם עֲזֹנָךְ בֵּת צִיּוֹן, כי ישראל מקבלים את יסוריהם באהבה, ואינם בועטים בהם ואינם באים לידי כפירה, ולכן לֹא יוֹסִיף ה' לְהַגְלוֹתְךָ. פָּקַד עֲזֹנָךְ בֵּת אֲדָוָם, וכאשר יבואו עלייך עונשים אלו

ותשתי את כוס הפורענות, אז תדברי סרה בה' לכפור בו ובהשגחתו, ובכך **גלה על חטאתיך** - יתגלו חטאותייך, כי יראו הכל את דברי הכפירה שהיו טמונים בתוכך קודם לכן.

פרק ה (א) זכר ה' מה ה' לנו - את הגדולה שהיתה לנו, **הביטה וראה** לעומת זאת **את גודל חרפתנו** עתה. **(ב) נחלתנו** - בית המקדש, שהיה מקום השראת השכינה, **נהפכה לזרים** - מוקף עתה בכוחות הטומאה, **פתינו** ניתנו **לנכרים**. **(ג) יתומים היינו ואין אב** - כיתומים שאביהם חי, כי אבינו שבשמים הסתלק מעלינו ועלה לשמים, **אמתינו** - ציון וירושלים, **פאלמנות**. **(ד) מימינו בקסוף שתינו** - הרי בזמן שהיו הגויים כנועים תחת ידינו, לא היינו נוטלים מהם אפילו מים בחינם, אלא היינו משלמים עליהם, **עצינו במחיר יבאו** - ובמחיר אותן טובות באו העצים שהם הטעינו על צוארינו, כאמור בפסוק הבא ובפסוק י"ג. **(ה) על צוארנו נרדפנו** על ידי האויבים, שהטעינו על צוארינו משאות כבדים, **יגענו ולא הוינו לנו**. **(ו) כל זה היה בעוון אשר מצרים נתנו יד** - בטחנו במצריים שיסייעו לנו, ובטחנו **באשור לשבע לחם**, ולא בטחנו בה'. **(ז) אבותינו חטאו ואינם**, כלומר, כיון שנפש הבן טמונה בנפש האב, לפעמים כאשר הבן עתיד להיות רשע הרי הוא גורם לאביו לחטוא, ועל כך אומר, אבותינו חטאו מחמתינו, וה' החשיב את עוונותיהם כאילו אינם, ולא הענישם כיון שלא היה הדבר בסיבתם, **ואנחנו**, שגרמנו להם לחטוא, גם את **עונותיהם סבלנו**. **(ח) ומחמת כן גדל עונשינו**, עד אשר **עבדים משלו בנו, פרק אין מידם**. **(ט) בנפשינו נביא לחמנו** - כדי להביא לחם מהשדות הכנסנו את נפשינו בסכנה, **מפני חרב המדבר** - [חרבם של האויבים הנמצאים במדבר]. **(י) עורנו כתנור נכמרו** - העור שעל גופינו נראה כאילו התחמם ונשרף בתנור, **מפני זלעפות**

[שריפת ה] **רעב**. **(יא) ועל ידי שהאנשים היו נעדרים מהעיר, לחפש אוכל בשדות ובמדבריות, נכנסו האויבים אל העיר, ונשים בציון ענו, בתלת בערי יהודה**. **(יב) שרים בידם נתלו** - השרים תלו את עצמם בידיהם, ואבדו עצמם לדעת, בחטא אשר בהיותם בשלווה פני **זקנים לא נהדרו**. **(יג) בחורים טחון נשאו** - היו נותנים על כתפיהם ריחיים הטוחנות ושאר משאות כדי לייגעם, **ונערים בעץ פשלו** - כשל כוחם בנשיאת עצים. **(יד) ומעת אשר זקנים משער שבתו** - הלויים הזקנים, שהיו שוערים בבית המקדש, שבתו ממלאכתם, **בחורים מנגינתם** - והלויים הצעירים, שהיו משוררים ומנגנים בבית המקדש, פסקו מלנגן. **(טו) מאותו זמן שבת משוש לבנו, ונהפך לאכל מחלנו**. **(טז) כי עם חורבן בית המקדש נפלה עטרת ראשנו, אזי נא לנו כי חטאנו**. **(יז) ועל אף כל הצרות שהגיעו אלינו, מכל מקום רק על זה ה'ה דוה לבנו, ועל אלה חשכו עינינו**. **(יח) על הר ציון ששמים**, עד אשר **שועלים הלכו בו**. **(יט) ועיקר תפילתי היא**, כיון שכל עוד לא באה הגאולה שלימה אין שמו של ה' שלם, ואין כסאו שלם, מבוקשינו הוא כי **אתה ה' לעולם תשב**, שיהא שמך שלם, **כסאך לדור ודור**, שיהא כסאך שלם. **(כ) למה לנצח תשפחנו** - למה תשכח אותנו עד הימים הקרויים 'נצח', שהם ימות המשיח, ותמתין עד שנהיה אנחנו המתחילים לחזור בתשובה, ומחמת כן **תעזבנו לארץ ימים**. **(כא) מבקשים אנו שתהיה אתה הפותח לנו את דלתות התשובה, השכיבנו ה' אליך, ונשובה, חדש ימינו כקדם** - כימי קדם במצרים, שאתה פתחת לנו והתחלת את הגאולה. **(כב) כי אם מאס מאסתנו מחמת חטאינו**, הלא כבר **קצפת עלינו עד מאד**, וקיבלנו את עונשינו, ולכן נבקש, "השכיבנו ה' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם".